موعود پژوهی/ سال چهارم/ شماره هفتم/ بهار و تابستان ۹/۱۴۰۱- ۲۹

آثار انتظار در قرآن و روایات

فضه رضایی[۱]، طاهره عبداللهی[۲]

چکیده

انتظار ظهور امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف در آموزه های دین اسلام اهمیت و جایگاهی خاص و آثار فردی و اجتماعی بسیاری دارد. روایات نیز درباره آثار و برکات این عمل تصریحاتی دارند که مرور آنها به ثبات قدم منتظران کمک می‌کند. انتظار فرج، اصل و ارزشی والا و شریف است که همچون سایر ارزش‌های برخاسته از متن فرهنگ و تفکر اسلامی آثاری عظیم به‌بار می‌آورد و تحولی شگرف در فکر و اخلاق و عمل منتظران در همه ابعاد فردی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی ایجاد می‌کند. به‌دنبال آن، حرکت و تلاش‌های مستمر در مسیر تحقق اهداف اسلامی به‌وجود می‌پردازد. از مهمترین آثار فردی انتظار، آراستگی به عدالت و تقوا، اصلاح‌طلبی، ظلم‌ستیزی و منحل‌نشدن در محیط فساد است. سلامت اخلاقی جامعه، بصیرت و آگاهی عمومی، استقامت و اقتدار اجتماعی نیز از مهمترین آثار اجتماعی انتظار است.

واژگان کلیدی: انتظار، آثار انتظار، مهدویت، منتظران.

۱. مقدمه

خداوند منان برای تربیت انسان‌ها، انبیا و معصومین را فرستاد تا بشر زیر سایه تربیت آنها به اوج کمال برسد. این جریان هدایتی و تربیتی از اول خلقت شروع شده و تا پایان خلقت نیز ادامه دارد، ولی در طول مسیر، عواملی مانند غفلت مردم و قدرناشناسی آنها باعث شده است که این

---

۱. دانش‌پژوه کارشناسی علوم قرآن و حدیث از افغانستان، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه‌المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله العالمیه، قم، ایران.

۲. دکترای تفسیر تطبیقی، مدرس گروه علمی - تربیتی علوم قرآن و حدیث، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه‌المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله العالمیه، قم، ایران.

ORCID ID: 0000-0003-3996-7174

هادیان از چشم مردم غایب شده و وظیفه خود را پنهانی انجام دهند تا مردم اهمیت حضور و ضرورت مربی خود را درک کنند. ازاین‌رو انتظار هادیان در عصر غیبت، انسان را به خودسازی و زمینه‌سازی ظهور فرامی‌خواند. از احادیث معصومین علیهم‌السلام هم این مطلب به‌دست می‌آید که آنها انتظار را در کنار عمل می‌خواهند. این انتظار، مسئولیت‌آفرین، وظیفه‌ساز، بیدارکننده و موجد حرکت خواهد بود و به نابودی ظلم دعوت می‌کند. همچنین باعث خودسازی می‌شود و ایجاد امنیت و آرامش خاطر را نیز به‌دنبال خواهد داشت، پس عقیده به ظهور حضرت حجت عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف و ایجاد آمادگی در کل عالم، امری حیاتی و لازم است که پیشوایان دینی آن را راهبردی مهم در دوران غیبت دانسته و فرموده‌اند: «همانا قائم ما مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف است که بر هر مسلمان واجب است در زمان غیبت او منتظرش باشد و هنگام ظهورش از او اطاعت کند».

بی‌شک چنین انتظاری اثراتی را در بعد فردی-اجتماعی بر زندگی منتظران برجای می‌گذارد. ازاین‌رو لازم است که موضوع انتظار به‌صورت جامع و مستقل مورد پژوهش قرار گیرد تا از کج‌اندیشی‌ها و برداشت‌های نادرست در امان باشد و بدین وسیله جامعه با مفهوم درست انتظار و آثار آن آشنا شود. آیات روح‌بخش قرآن کریم، احادیث و روایات نبوی و اهل‌بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام و سخنان اندیشمندان و صاحب‌نظران از اثرات سازنده و مفید انتظار در دوران غیبت سخن گفته‌اند، اما تاکنون کمتر اثر مستقلی در این باب تدوین شده است. این دلیل انگیزه‌ای شد تا در تحقیق حاضر، آثار انتظار در قرآن و روایات بررسی شود به این امید که با انجام تحقیق بر روی این موضوع مهم، شبهات وارد شده بر مفهوم انتظار را امری باطل نشان داده و با بررسی کارکردها و اثرات مهم آن در دوران غیبت، اهمیت بالای این موضوع مهم خاطرنشان شود.

درباره موضوع مهدویت علاوه‌برمطالب موجود در کتب مختلف تفسیری و حدیثی، کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها و مقالات بسیاری نوشته شده است مانند کتاب ثواب و انتظار فرج امام زمان عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف نوشته عباس عزیزی و کتاب آثار تربیتی انتظار موعود نوشته سکینه ساروخانی. پایان‌نامه‌ها در این زمینه عبارتند از: آثارتربیتی انتظار ظهور حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف نوشته حیدر

رضـوان و آثار و پیامدهای انتظار در زندگی شـیعه با رویکرد حدیثی نوشـته سـوسـن صـادقی. همچنین مقاله‌های بسـیاری در رابطه با این موضـوع نوشـته شـده اسـت از جمله: آثارانتظار و وظایف منتظران از منظر مقام معظم رهبری نوشـته محمود ملکی راد، نگاهی به پدیده انتظار و آثار حیات‌بخش آن نوشـته علی نصـیری، آثار انتظار آیت‌الله محمد ناصـری، آثار تربیتی انتظار از معصومه شکرگزار، آثار تربیتی انتظار در عصر غیبت از مرضیه شریف، نقش اعتقاد به انتظار ظهور موعود در امید به آینده از قاسم فتاحی و انسان موجود منتظر نوشته ابراهیم شفیعی سروستانی، ولی تاکنون کمتر اثر مستقلی به بررسی آثار انتظار در قرآن و روایات پرداخته است.

۲. مفهوم‌شناسی

۲ – ۱. انتظار

برخی از واژه هایی که به انتظار معنا شـده‌اند عبارتند از: المکث (فراهیدی، ۱۳۶۷)، الترنیق، الارصـاد (مصـری، ۱۳۷۵)، الترقب، العکم، التلوم، الممانات (جوهری، ۱۴۰۴)، النَّظَرُ: تَقْلِیبُ البَصَـرِ و البصـیرةِ لإدرَاکِ الشـی ءِ و رؤیَتِهِ، و قد یُرادُ به التَّأَمُّلُ و الفَحْصُ، و قد یراد به المعرفةُ الحاصـلةُ بعد الفَحْصِ، و هو الرَّوِیَّةُ (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴). انتظار از ریشه نظر در لغت به‌معنای چشم‌داشتن، چشـم‌داشـت و چشـم به‌راه بودن اسـت (دهخدا، ۱۳۷۷، ص۱۲۶). بنابراین، انتظار به‌معنی چشم‌داشتن و در اصطلاح مهدویت به‌معنای چشم‌به‌راه بودن برای ظهور واپسین ذخیره الهی و آماده شدن برای یاری او در برپایی حکومت عدل و قسط در سراسر گیتی است. برخی از بزرگان با بهره‌مندی از کلام پیشـوایان معصـوم، انتظار را این‌گونه معنا کرده‌اند: «کیفیتی روحی اسـت که باعث به‌وجود آمدن حالت آمادگی انسـان‌ها برای آنچه انتظار دارند، می‌شـود و ضـد آن یأس و ناامیدی اسـت. هرچه انتظار بیش‌تر شـعله آن فروزان‌تر و پرفروغ‌تر باشـد تحرک و پویایی او و در نتیجه آمادگی نیز بیش‌تر خواهد بود (موسوی اصفهانی، ۱۳۸۳، ۲۳۵/۲).

۳. انتظار از نگاه بزرگان اخلاق

در سخن برخی بزرگان انتظار این‌گونه تعریف شده است: «شیاطین بهترین کارشان برای خودشان همین هست که انتظار را از معنی اصلی خودش دور و معنی انحرافی برایش درست کنند، پس معنی اصیل انتظار را ببینیم چیست تا معنی انحراف مشخص بشود. معنی اصیل انتظاراین است که انسان در خودش زمینه آمادگی برای اطاعت و پیوستن به آن حضرت را پیدا کند و همچنین زمینه را برای آن حضرت آماده کند؛ یعنی هم خودش آماده باشد برای پیوستن به آن حضرت، هم برای آن حضرت زمینه‌سازی بکند. بعضی‌ها یک بعد انتظار را گرفته‌اند و آن اینکه می‌گویند آن حضرت تا نیاید امور اصلاح نمی‌شود، اما اینکه آیا لازم است که ما کاری کنیم تا برای آن حضرت زمینه هموارتر بشود این را می‌گویند به ما مربوط نیست، این برداشت غلطی از انتظار است، این یاس است، این انتظار نیست. می‌گویند از دست ما کاری ساخته نیست. صاحبش می‌آید خودش امور را اصلاح می‌کند، خیر از دست شما کاری ساخته است، بعضی جایگاه تقدیر را و جایگاه مقدرات را نشناخته‌اند، جایگاه تقدیر و مقدرات این نیست که از انسان‌ها سلب اختیار کنند، سلب قدرت کنند، تقدیر جای خودش را دارد، قدرت و اختیار انسان هم جای خودش را دارد و به دلیلی که انسان مختار است و خدا امانت قدرت را به انسان داده است، این زمینه انتظار فراهم می‌شود. چرا؟ چون آن روزی که آن حضرت می‌آید این‌طور نیست که ایشان از انسان‌ها، سلب قدرت می‌کند و انسان‌ها را به راهی که می‌رود مجبور می‌کند، اگر بنابر چنین کاری بود نیاز به انتظار نبود». (حائری شیرازی، ۱۳۷۶)

۴. انتظار از نگاه قرآن

واژه انتظار و مشتقات آن در برخی آیات آمده که هر یک در معنایی به‌کار رفته است. آنچه با نام انتظار دولت حق و حکومت جهانی حضرت مهدی به‌صورت کلی یاد می‌شود در آیات مهدویت مورد اشاره قرار گرفته که از مهمترین آنها می‌توان به آیات زیر اشاره کرد:

۴ـ۱. آیه وارثان زمین

خداوند متعال در قرآن می‌فرماید: «وَ لَقَدْ کَتَبْنا فِی الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّکْرِ أنّ الارضَ یرِثُها عِبادِی الصّـالِحُونَ؛ و همانا در زبور پس از ذکر نوشـتیم که زمین را بندگان شـایسـته من به ارث خواهند برد». (انبیاء: ۱۰۵) در این آیه به یکی از روشـن‌ترین پاداش‌های دنیوی صـالحان یعنی، حکومت روی زمین اشـاره شـده اسـت. در روایاتی چند آمده اسـت که این رویداد مهم در عصـر ظهور حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف است. این خود به‌نوعی اشاره به انتظار است. قرشـی در تفسـیر احسـن الحدیث آیه را درباره حکومت مهدوی می‌داند و می‌نویسـد: «این آیه صـریح اسـت در اینکه حکومت جهان در آینده از آن عبادالله‌الصـالحین خواهد بود و آنها جانشـین اشـرار و بدکاران خواهند شـد» (قرشی، ۱۳۵۶، ۵۵۷/۶). در مجمع‌البیان از امام باقر علیه‌السلام نقل شـده است: «قال: هم اصـحاب المهدی فی آخرالزمان؛ اینها همان یاران مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف در آخرالزمان خواهند بود. همان مردان و زنان خودساخته‌ای که وارث همه میراث‌های زمین خواهند شد و شایستگی این رسالت بزرگ را خواهند داشت» (طبرسی، ۱۴۱۲، ص۱۰۶).

در تفسـیر برهان از تفسـیر قمی آمده اسـت: «منظور از وارثان زمین حضـرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف و اصـحابش هسـتند؛ قال: القائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف و اصـحابه». (قمی، ۱۳۸۴، ۷۷/۲) علاوه‌بر روایات در مورد تفسـیر این آیه، روایات بسـیار زیادی توسـط شـیعه و اهل تسـنن در مورد امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف از پیامبر گرامی اسـلام صلی‌الله‌علیه‌وآله و اهل‌بیت علیهم‌السلام نقل شـده اسـت که همه آنها دلالت بر این دارد که سـرانجام حکومت جهان به‌دسـت صـالحان خواهد افتاد، مردی از خاندان پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله قیام می‌کند و زمین را پر از عدل و داد می‌سـازد آنچنان‌که از ظلم و جور پر شـده باشـد. از جمله این حدیث معروف است که در بیشـتر منابع اسـلامی از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله نقل شـده اسـت: «لَوْ لَمْ یَبْقَ مِنَ الدُّنْیا إلاّ یَوْمٌ، لَطَوَّلَ اللهُ ذلِکَ الْیَوْمَ، حَتّی یَبْعَثَ رَجُلاً (صـالِحاً) مِنْ اهل‌بیتی یَمْلأَ الأرْضَ عَدْلاً وَ قِسْطاً کَما مُلِئَتْ ظُلْماً وَ جَوْراً؛ اگر از عمر جهان جز یک روز نماند خداوند آن روز را آن‌قدر طولانی می‌کند تا مرد صـالحی را از خاندان من برانگیزد که صـفحه زمین را پر از عدل‌وداد کند همان‌گونه که از ظلم و جور پر شده است» (نیشابوری، ۱۴۲۳، ص۲۸۶؛ سجستانی، ۱۴۲۰، ۱۰۶/۴).

۴ـ۲. آیه استضعاف

«وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الارْضِ وَ نَجْعَلَهُمْ أَئِمَّة وَنَجْعَلَهُمُ الْوارِثينَ؛ و خواستیم بر کسانی‌که در آن سرزمین فرودست شده بودند منت نهیم و آنان را پیشوایان [مردم] گردانیم و ایشان را وارث [زمین] کنیم» (قصص: ۵) و این اراده الهی خود همگان را به انتظار داشتن این دوران توصیه می‌کند. در نهج‌البلاغه، از علی علیه‌السلام چنین آمده است: «لَتَعْطِفَنَّ الدُّنْيَا عَلَيْنَا بَعْدَ شِمَاسِهَا عَطْفَ الضَّرُوسِ عَلَى وَلَدِهَا وَ تَلَا عَقِيبَ ذَلِكَ وَ نُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الأَرْضِ: دنیا پس از چموشی و سرکشی ـ همچون شتری که از دادن شیر به دوشنده‌اش خودداری می‌کند و برای بچه‌اش نگه می‌دارد- به ما روی می‌آورد، سپس آیه وَ نُرِيْدُ اَنْ نَمُنَّ را تلاوت کرد: (نهج‌البلاغه، کلمات قصار، شماره ۲۰۹). و در حدیث دیگری از همان امام بزرگوار علیه‌السلام می‌خوانیم که در تفسیر آیه فوق فرمود: «هُمْ آلُ مُحمّد صلی‌الله‌علیه‌وآله يَبْعَثُ‌الله مَهْدِيَّهُمْ بَعْدَ جَهْدِهِمْ، فَيُعِزُّهُمْ وَ يُذِلُّ عَدُوَّهُمْ؛ این گروه، آل محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله هستند خداوند مهدی آنها را بعد از زحمت و فشاری که بر آنان وارد می‌شود، برمی‌انگیزد و به آنها عزت می‌دهد و دشمنانشان را ذلیل و خوار می‌کند» (شیخ طوسی، ۱۳۷۰، ص۱۸۴).

۴ـ۳. آیه استخلاف

«وَعَدَ اللهُ الَّذينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَيسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْض كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَ لَيمَكِّنَنَّ لَهُمْ دينَهُمُ الَّذِي ارْتَضى لَهُمْ وَ لَيبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْناً يعْبُدُونَني لا يشْرِكُونَ بي شَيئاً وَ مَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذلِكَ فَأُولئِكَ هُمُ الْفاسِقُونَ؛ خدا به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند وعده داده است که حتماً آنان را در این سرزمین، جانشین [خود] قرار دهد همان‌گونه که کسانی را که پیش از آنان بودند جانشین [خود] قرار داد و آن دینی را که برایشان پسندیده است به سودشان مستقر کند و بیمشان را به ایمنی مبدل گرداند [تا] مرا عبادت کنند و چیزی را با من شریک نگردانند و هرکس پس از آن به کفر گراید آنانند که نافرمانند». (نور: ۵۵) این آیه نیز مؤمنان را وعده حکومت بر زمین داده و این خود خبر از انتظار راستین آنها برای آن حکومت موعود دارد. آیت‌الله مکارم در تفسیر نمونه ذیل آیه می‌نویسد:

«گروهی از مفسران این آیه را اشاره به حکومت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف گرفته‌اند که شرق و غرب جهان در زیر لوای حکومتش قرار می‌گیرد، آیین حق در همه‌جا نفوذ می‌کند و ناامنی، خوف و جنگ از صفحه زمین برچیده می‌شود و عبادت خالی از شرک برای جهانیان تحقق می‌یابد» (مکارم شیرازی، ۱۳۰۵، ۳۱/۱۴). بی‌شک آیه شامل مسلمانان نخستین می‌شود و حکومت امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف که براساس عقیده عموم مسلمانان از شیعه و اهل تسنن، سراسر روی زمین را پر از عدل و داد می‌کند بعد از آنکه ظلم و جور همه‌جا را گرفته باشد مصداق کامل این آیه است. در آیاتی از قرآن کریم واژه انتظار و مشتقاتش به‌کار رفته که به‌معنای انتظار آمده است، ولی ارتباطی با انتظار مصطلح ندارد که می‌توان به این آیات اشاره کرد: «أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَ انْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ؛ پس، از آنان دوری کن و منتظر باش که آنان نیز منتظرند» (سجده: ۳۰). «وَ ما يَنْظُرُ هؤُلاءِ إِلاَّ صَيْحَةً واحِدَةً؛ اینها منتظر نیستند مگر به یک صیحه» (ص: ۱۵). «فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلاَّ سُنَّتَ الْأَوَّلينَ؛ پس آیا جز طریقه پیشینیان را انتظار دارند» (فاطر: ۴۳).

۵. انتظار از نگاه روایات

۵ـ۱. انتظار فرج به‌معنای عام

در این معنا آموزه‌های دینی بر آن است تا افزون بر بیان فضیلت گشایش عمومی، امید به آینده و سوق دادن انسان‌ها به این عرصه، نومیدی را نیز نکوهش کرده و از ورود جوامع بشری به آن جلوگیری کند. توجه آموزه‌های اسلامی در بیان معنای عام انتظار و امید تا بدان حد بوده که از آن با بلندترین عنوان‌ها یاد کرده ارزش‌های شگفت‌آوری برای آن ذکر کرده است. گاهی از آن به‌نام عبادت و بندگی یاد شده است. رسول گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌فرماید: «اِنتِظارُ الفَرَجِ عِبَادَةٌ؛ انتظار فرج عبادت است» (اربلی، ۱۳۹۳، ۱۰۱/۶؛ شیخ طوسی، ۱۳۷۶، ص۴۰۵). ازآنجاکه بیشتر عبادت‌ها به‌گونه رفتاری هستند، می‌توان نتیجه گرفت در اینجا نیز مقصود از انتظار مجموعه رفتاری خاص است. در روایتی دیگر، انتظار برترین عبادت معرفی شده است.

رسـول اکرم ﷺ می‌فرماید: «اَفضَـلُ العِبادَةِ اِنتِظارُ الفَرَج؛ برترین عبادت انتظار فرج اسـت». (شـیخ صـدوق، ۱۳۹۵، ۲۸۷/۱؛ ترمذی، ۱۴۱۹، ۵۶۵/۵) در سـخنی با اشاره به اینکه انتظار از نوع رفتار اسـت از برترین کارها شـمرده شـده اسـت. پیامبر اعظم ﷺ در این‌باره می‌فرماید: «اَفْضَـلُ اَعْمالِ اُمَّتِی اِنتظارُ الفَرَجِ مِنَ اللهِ عَزَّوَجَلَّ؛ برترین کارهای امت من انتظار فرج از خداوند اسـت» (شـیخ صـدوق، ۱۴۳۱، ۳۶/۲؛ شـیخ صـدوق، ۱۳۹۵، ۶۴۴/۲). در سـخنانی، انتظار در بالاترین درجه اعتبار یعنی، کوشـش در راه خداوند قرار داده شـده اسـت؛ یعنی برترین جهاد؛ زیرا در آموزه‌های دینی، جهاد و کوشش در راه خدا یکی از مهمترین رفتارهای فردی و گروهی مسلمانان معرفی شـده اسـت. رسـول گرامی اسـلام در این‌باره می‌فرماید: «اَفْضَـلُ جِهادِ اُمَّتی اِنْتِظارُ الفَرَجِ؛ برترین جهاد امت من انتظار گشایش است» (حرانی، ۱۳۸۳، ص۳۷).

۵ـ ۲. انتظار فرج به‌معنای خاص

در این معنا انتظار به‌معنای چشـم به‌راه بودن آینده‌ای با تمام ویژگی‌های یک جامعه مورد رضایت خداوندی است که یگانه مصداق آن دوران، حاکمیت آخرین ذخیره الهی وجود مقدس حضـرت ولی‌عصـر اسـت. برخی از سـخنان معصـومین در این‌باره این‌گونه اسـت: «امام باقر ؑ آن‌گاه کـه دین مورد رضـایت خداونـد را تعریف می‌کنـد، پس از شـمردن اموری می‌فرماید: «وَالتَّسْـلِیمُ لِاَمْرِنا وَالوَرَعُ وَالتَّواضُـعُ وَاِنتِظارُ قائِمِنا؛ و تسـلیم به امر ما و پرهیزکاری و فروتنی و انتظار قائم ما» (شیخ کلینی، ۱۳۲۵؛ ۲۳/۲). امام صادق ؑ فرمود: «عَلَیْکُمْ بِالتَّسْلیمِ وَالرَّدِّ اِلینا وَاِنْتظارِ اَمْرِنا وَامْرِکُمْ وَفَرَجِنا وَفَرَجِکُم؛ بر شما باد به تسلیم و رد امور به ما و انتظار امر ما و امر خودتان و فرج ما و فرج شـما» (کشـی، ۱۳۸۵؛ ص۱۳۸). از روایات انتظار ظهور حضـرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف به‌دست می‌آید، انتظار ظهور حضرت مهدی نه‌فقط راه رسیدن به جامعه موعود است، بلکه خود نیز موضوعیت دارد. بدان معنا که اگر کسی در انتظار راستین به سر برد، تفاوتی ندارد که به مورد انتظار خویش دست یابد یا دست نیابد.

۶. آثار فردی انتظار

انتظار صحیح و سازنده، بهترین عمل نزد خداوند و بافضیلت‌ترین عبادت است و انسان منتظر از اهل هر زمان فاضل‌ترند.

۶ـ۱. آراستگی به عدالت و تقوا

منتظر باید متدین راستین بوده و به زیور عدالت، تقوا و پارسایی آراسته باشد. پیرو واقعی حضرت ولی عصر عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف کسی است که رفتار و مکتب او را الگوی عملی خود قرار داده و تلاش جان‌فرسای ایشان و همه مجاهدت‌ها و رشادت‌های پدران بزرگوار وی را در تربیت نفوس و پرورش دینداران واقعی در نظر بگیرد و با تمام وجود، خود را به تقوا و عدالت بیاراید و بااخلاص و ارادت منتظر باشد. راه تقوا از عدالت می‌گذرد. عدالت ایجاب می‌کند که یک فرد مسلمان در داوری‌های رسمی همواره طرفدار حق و اهل حق باشد. نشانه بارز کسانی‌که در دوره غیبت حجت قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف انتظار می‌کشند به‌روشنی در کلام نبوی ذکر شده است. حضرت رسول صلی‌الله‌علیه‌وآله در تجلیل از مقام شامخ منتظران آخرالزمان، خطاب به صحابه فرمود: «إنَّکمْ أَصحابی وَ إِخوانی قَومٌ فی آخِرِ الزَّمانِ آمَنُوا بی وَ لَمْ یرَوْنی؛ شما اصحاب من هستید، ولی برادران من مردمی‌اند که در آخرالزمان می‌آیند» (مجلسی، ۱۳۸۶، ۵۲/ ۱۲۳). آن‌گاه در توصیف اوج مجاهدت و دینداری آنها می‌فرماید: «لأَحَدهُم أَشَدُّ بَقِیةً عَلی دینهِ مِنْ خَرْطِ القَتادِ فی اللَّیلَةِ الظَّلماءِ أَوْ کَالقابضِ عَلی جَمرِ الغَضا، أُولئکَ مَصابیحُ الدُّجی؛ هر یك از ایشان، بیش از کسی‌که بر زجر پوست کندن درخت خار با دست خالی در شب تاریك یا نگه‌داری آتش سوزان داغ در کف دست صبر می‌کند در دینداری خود استقامت و پایداری می‌ورزند. به‌راستی آنان چراغ‌های هدایت در شب‌های ظلمانی هستند» (صفارقمی، ۱۳۹۷، ص۸۵).

۶ـ۲. آراستگی به بردباری و پایداری

منتظر باید اهل استقامت، صبر و حلم باشد. بر پایه روایت مفصلی که شرایط عصر غیبت و اوضاع پیش از ظهور را مطرح کرده است، می‌توان این نکته را دریافت که در دوران غیبت، فشار

زیادی بر منتظران مخلص و صـدیق مهدی موعود عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف وارد می‌شـود. مقاومت و پایداری در چنین شـرایطی به توان بالای روحی نیاز دارد. منتظران باید بکوشـند تا به درجات بالای صـبر برسـند؛ صـبری که براسـاس حدیث شـریف: «رأس الایمان» اسـت. این معنا را می‌توان در کلام پیامبر خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله خطاب به اصحابش جست‌وجو کرد: «پس از شما کسانی می‌آیند که به هر یك از آنان اجر پنجاه نفر از شـما را خواهند داد. اصـحاب پرسـیدند: ای پیامبر خدا! ما در جنگ‌های بدر، احد و حنین با شـما بودیم و آیاتی از قرآن درباره ما نازل شـده اسـت، پس چرا به آنان پنجاه برابر ما ثواب داده می‌شود؟ حضرت پاسخ داد: آنان در شرایطی بس دشوار خواهند بود که اگر شما در آن شرایط به‌سر برید تحمل و استقامت آنان را نخواهید داشت» (شیخ طوسی، ۱۳۷۰، ص۴۵۶). ازهمین‌رو انسان عصر غیبت باید شناخت درست و بصیرت درخشان داشته باشد تا بتواند در اعتقاد به حق و در برابر هر پیشـامدی پایدار باشـد. انسـان منتظر باید بداند که انتظار چیسـت. او منتظر چه کسی اسـت و ظهور مقدمه چه اموری اسـت. اگر این شـناخت صحیح را به‌دست آورد فضیلت بزرگی خواهد داشت. «عَن ابی عبدالله علیه‌السلام: قالَ مَن عَرَفَ هذا الامرَ ثُمَّ ماتَ قَبلَ أَنْ یقُومَ القائِمُ عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف کانَ لَهُ مِثلُ أَجرِ مَن قُتلَ مَعهُ؛ هرکس امر امامت و رهبری را بشـناسـد آن‌گاه پیش از قیام قائم از جهان برود پاداش او مانند کسی است که در رکاب قائم شـهید شـود» (شـیخ طوسـی، ۱۳۷۰، ص۴۶۰). انسـان با شـناخت امر رهبری و امامت در خط الهی معرفت و تکلیف قرار می‌گیرد و در حوزه ولایت الهی داخل می‌شـود. چنین کسـی در مقام قرب و کرامت است (شریفی، ۱۳۹۸).

۶ – ۳. اصلاح‌طلبی و ظلم‌ستیزی

منتظر باید در اصلاح جامعه، استقرار عدالت و رفع ظلم و ستم بکوشد. به عبارت دیگر، خود نیز باید صالح و مصلح باشند. در شریعت مقدس اسلام درباره لزوم مبارزه با هرگونه فساد اخلاقی، سیاسی و اجتماعی تأکید فراوان شده و به‌صورت امر به معروف و نهی از منکر بیان شده است. امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه فقه اسلامی وظیفه شرعی و همگانی بوده و نتیجه مستقیم اجرای این فریضـه، اصـلاح فرد و اجتماع اسـت. عاشـورا سـراسـر درس آزادگی، حق‌طلبی و

ظلم ستیزی است. امام حسین علیه‌السلام باوفاترین اصحابش را فدای اسلام کرد و خون مطهر خود را بر زمین جاری کرد تا جامعه اسلامی را اصلاح کند. درسی که عاشورا به انسان‌ها داد این است که امر به معروف، نهی از منکر و اصلاح جامعه اسلامی از فساد و انحراف آن‌قدر اهمیت دارد که ولی خدا جان مبارک خویش را فدای این هدف والا می‌کند. در اسلام برای درك اهمیت این اصل، آیات و روایات فراوانی آمده است که به چند مورد اشاره می‌شود: «كُنْتُمْ خَيرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ تَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ تُؤْمِنُونَ بِالله؛ شما بهترین امتی بودید که به سود انسان‌ها آفریده شده‌اند (چه اینکه) امر به معروف و نهی از منکر می‌کنید و به خدا ایمان دارید» (آل‌عمران: ۱۱۰). پیامبر خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله فرمود: «یا ایها الناس! أنَّ اللهَ یقَولُ لَکُم: مُرُّوا بالمَعروفِ وَ انهَوا عَنِ المُنکرِ قَبلَ أَنْ تَدعوا فَلا اُجیبَ لَکُم وَ تَسْألونی فَلا اُعطیکُم وَ تَستَنْصِرونی فَلا أَنصُرکُم؛ ای مردم! خداوند می‌فرماید: امر به معروف و نهی از منکر کنید پیش از آنکه مرا بخوانید و به شما پاسخ ندهم و از من درخواست کنید، شما را محروم سازم و از من یاری طلبید شما را یاری نکنم» (ری‌شهری، ۱۳۸۴، ۱۹۴۵/۳). امام باقر علیه‌السلام فرمود: «إنَّ الأَمرَ بالمَعروفِ وَ النَّهی عَنِ المُنکَرِ سَبیلُ الأنبیاءُ وَ مِنهاجُ الصُّلَحاءِ فَریضَةٌ عَظیمةٌ بِها تُقامُ الفَرائضُ وَ تأمَنُ المذاهِبُ وَ تَحِلُّ المَکاسِبُ وَ تُرَدُّ المظالمُ و تُعَمَّرُ الأرضُ وَ ینتَصفُ مِنَ الأعداء و یستَقیمُ الأمرُ؛ بی‌تردید امر به معروف و نهی از منکر، راه پیامبران و روش صالحان است. امر به معروف و نهی از منکر وظیفه‌ای سترگ است که سایر واجبات دینی با آن میسر می‌شود، راه‌ها امنیت می‌یابد، درآمدها حلال و مشروع شده، مظالم دفع، زمین آباد می‌گردد، از دشمنان انتقام گرفته می‌شود و امور سامان می‌یابد» (قمی، ۱۳۸۶، ص۶۱۰؛ سیدبن‌طاوس، ۱۳۷۶، ص۲۹۷).

۶-۴ پویایی معطوف به هدف

زندگی زمانی با معناست که جوهر حرکت در آن باشد و به‌تعبیر دیگر، انسانی که پویا، فعال و پرتحرک است معنایی برای بودن خویشتن می‌یابد؛ زیرا می‌تواند خود را از سطح رکود و روزمرگی به مرحله پویایی برساند. وقتی فرد به وضعیت موجود راضی نیست و درصدد تحقق شرایط بهتری تلاش می‌کند به این معناست که خود نیز نقشی در آن ایفا می‌کند و تماشاگر نیست،

بلکه ایفاگر وظیفه‌ای خاص است. دوآن شولتز در توصیف چنین حالتی می‌نویسد: «چیزی که به زندگی شور و هیجان می‌بخشد تعقیب است نه تسخیر، راه است نه مقصد، تلاش است نه کامیابی» (شولتز، ۱۳۸۵، ص۱۴۰). پویایی از دو منظر قابل بررسی است: نخست اینکه انسان پویا به نفی هرگونه بی‌تفاوتی برمی‌خیزد و همین امر، زمینه‌ساز نوآوری، خلاقیت و جست‌وجوی همیشگی امور بدیع است و تأثیر آن نیز رضایت نسبی آدمی از خویشتن و زندگی است؛ زیرا بخشی از آثار وجودی خویش را شاهد بوده و آنها را باور دارد. دیگر اینکه هرگونه تحرک و پویایی نیز چنین آثاری ندارد؛ زیرا حرکت بدون هدف، عقیم بوده و داشتن هدف بدون حرکت نیز بی‌معناست. ازاین‌رو پویایی معطوف به هدف مورد نظر است؛ زیرا شامل هر دو مؤلفه است.

براساس این مقدمات می‌توان گفت که انتظار امام عصر عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف در منتظرانش شامل هر دو مؤلفه پویایی و معطوف به هدف بودن است؛ زیرا منتظر به جامعه‌ای می‌اندیشد که تمام وعده‌های انبیا و اولیا در آن به‌وقوع خواهد پیوست. ازاین‌رو تلاش می‌کند تا به‌میزان توانایی و درک مسئولیت خویش در ساختن چنین جامعه‌ای سهیم باشد. ازسوی‌دیگر او می‌داند که چرا تلاش می‌کند، پس انگیزه‌ای آشکار، منطقی، معقول و قابل دفاع دارد. بنابراین، تمام تلاش‌های او معطوف به هدف والایی به‌نام انتظار ظهور می‌شود و این هدفی معنادار و ارزشمند است. تجلی این‌گونه تلاش‌ها در فرمایش امام صادق علیه‌السلام دیده می‌شود: «هرکس دوست دارد از یاران حضرت قائم عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف باشد باید در انتظار او باشد، به نیکویی و پرهیزکاری رفتار نماید، پس اگر او به این حال، پیش از قیام او از دنیا برود پاداش یاران حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف را خواهد گرفت. بنابراین، بکوشید و جدیت کنید و چشم‌به‌راه باشید که بر شما گوارا باد» (مجلسی، ۱۳۸۶، ۱۴۰/۵۲؛ نعمانی، ۱۳۹۷، ص۲۰۰۹). برخی از روان‌شناسان مکتب کمال مانند ویکتور فرانکل معتقدند در وجود انسان، توانایی‌هایی نهفته است که جز در موقعیت‌های خاص بروز و ظهور نمی‌یابند؛ موقعیت‌هایی مانند برخورد با سختی‌ها و تنگناها که انسان را به پویایی و تحرک وامی‌دارد. همین خودانگیزی‌ها عامل تحقق خویشتن و خودشکوفایی است. رویکردهای او که برگرفته از دوران سخت اسارت در بازداشتگاه‌های مخوف آلمان نازی است با زیبایی هرچه

تمام‌تر در کتاب انسان در جست‌وجوی معنا به‌تصویر کشیده شده است (فرانکل، ۱۳۹۳، ص۱۵۰).

حضرت علی علیه‌السلام نیز در نهج‌البلاغه، به این مطلب اشاره می‌کند: «و کانی بقائلکم یقول: اذا کان هذا قوت ابن‌ابی طالب فقد قعد به الضعف عن قتال الاقرآن و منازلة الشجعان الا و ان الشجرة البریة اصلب عودا و الرواتع الخضرة ارق جلودا و النابتات العذیة اقوی وقودا و ابطا خمودا؛ گویا می‌شنوم که شخصی از شما می‌گوید: اگر غذای فرزند ابوطالب همین است، پس سستی او را فراگرفته و از نبرد با هماوردان و شجاعان بازمانده است. آگاه باشید! درختان بیابانی، چوبشان سخت‌تر و درختان کناره جویبار پوستشان نازک‌تر است. درختان بیابانی که با باران سیراب می‌شوند آتش چوبشان شعله‌ورتر و پردوام‌تر است» (نهج‌البلاغه نامه ۴۵، ص۵۵۴).

۶ـ۵. مراقبت دائمی

یکی از آثار طبیعی و منطقی انتظار، احساس حضور است. منتظر واقعی با اعتقاد به اینکه اعمالش پیوسته در منظر آن عزیز واقع می‌شود نسبت میان خود و آن حضرت را در احساس حضور متجلی می‌بیند و هرجا باشد گویی خود را در خیمه آن حضرت و گوش‌به‌فرمان ایشان احساس می‌کند و لازمه انتظار حقیقی را تلاش برای جلب رضایت ایشان می‌داند. بنابراین، برای تحقق این مهم نه‌تنها عمل به واجبات و ترک محرمات را وجهه همت خویش قرار می‌دهد، بلکه از هر غفلتی نیز پرهیز می‌کند همان‌گونه که استغفار خواص، استغفار از گناه نبوده و نیست بلکه آنان هر غفلتی از یاد خدا و انس با محبوب را برای خود گناهی بزرگ می‌شمردند و از آن استغفار می‌کردند. منتظر به یاری معرفت خویش، امام علیه‌السلام را در غیبت مانند خورشید پشت ابر دانسته و او را ناظر بر حالات و نیات خود می‌داند و چیزی را از دیدگان آن حضرت مخفی نمی‌پندارد. در چنین موقعیتی است که احساس حضور معنا پیدا می‌کند. برای استناد به کلام معصومین علیهم‌السلام به ذکر دو نمونه بسنده می‌شود:

امام علی علیه‌السلام در پاسخ به پرسش یکی از مؤمنان درباره حدود آگاهی و میزان اشراف امام علیه‌السلام فرمود: «هیچ مؤمنی در شرق و غرب زمین از ما غایب نیست». (بنی‌هاشمی، ۱۳۷۹، ص۳۰۰)

امام عصر عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف در بخشی از توقیع مبارکش به شیخ مفید (ره) فرمود: «ما بر آنچه بر شما می‌گذرد احاطه علمی داریم و هیچ‌یک از خبرهای شما از ما پوشیده نیست. ما نسبت به رعایت حال شما اهمال نمی‌کنیم و یاد کردن شما را فراموش نمی‌کنیم». (طبرسی، ۱۳۹۳، ۴۹۵/۲)

با تکیه بر این مبانی می‌توان نتیجه گرفت که آن حضرت بر اوضاع و احوال بندگان خدا آگاه است. حال باید دید که احساس حضور از نظر تربیتی چه اثراتی دارد. اطمینان به این مطلب که هیچ‌یک از اعمال ظاهری و نیات باطنی انسان از چشمان با نفوذ آن حضرت مخفی نمی‌ماند در مرحله اول، مراقبت دایمی اخلاقی را به‌دنبال دارد؛ زیرا میان انتظار و عمل مورد پذیرش منتظر، تلازم منطقی وجود دارد و در غیر این صورت انتظار امری بی‌معنا خواهد بود. منتظر، پیوسته مراقب مجموعه گفتارها و رفتارهایش خواهد بود تا موردی برخلاف رضای محبوبش از او صادر نشود. این مسئله به پالایش درونی و صفای باطنی می‌انجامد به‌گونه‌ای که در پرتو چنین مراقبه‌ای، قابلیت ارتقا می‌یابد و این امر خودبه‌خود باعث تحقق هدفی اخلاقی می‌شود. این هدف، ناظر به این است که عامل نظارت و کنترل فرد باید قبل از هر چیز، جنبه درونی داشته باشد نه جنبه بیرونی. این وضعیت درونی که همیشه پایدار و مستمر است رفتار فرد را به سمت اهداف معینی هدایت می‌کند. در حقیقت باید گفت که انضباط اخلاقی و خویشتن‌داری چنانچه متکی بر عوامل و پایه‌های درونی باشد استمرار، دوام، عمق و اخلاص ویژه‌ای دارد و اگر بر پایه‌ها و عوامل بیرونی استوار باشد از برخی آفات عمل مانند تظاهر، ریا و گسیختگی و انقطاع عمل مصون نخواهد ماند. ازاین‌رو اگر بتوان وابستگی فرد را به عوامل خارجی کاهش داد یا آن را قطع کرد و آن را فقط وابسته به ارزش عمل، رضای حق و تأیید امام عصر عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف دانست، هدفی مهم در تربیت اخلاقی تحقق یافته است که ثمره آن، منتظرانی هستند که در نیت و عمل، خالص بوده و هرگز لحظه‌ای از وارسی اعمال خویش غفلت نمی‌کنند. (شرفی، ۱۳۸۲، ص۲۷)

۶ـ۶. منحل نشدن در فساد محیط

اثر مهم دیگر انتظار امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف، حل نشدن در مفاسد محیط و عدم تسلیم در برابر آلودگی‌هاست. توضیح اینکه هنگامی‌که فساد فراگیر می‌شود و جمع کثیری را به آلودگی

می‌کشـاند گاهی افراد پاک در یک بن‌بسـت سـخت روانی قرار می‌گیرند، بن‌بسـتی که از یأس اصلاحات سرچشمه می‌گیرد. گاهی آنها فکر می‌کنند کار از کار گذشته و دیگر امیدی به اصلاح نیست و تلاش و کوشش برای پاک نگاه داشتن خویش بیهوده است. این نومیدی و یأس ممکن است آنها را به‌سوی فساد و هم‌رنگی با محیط بکشاند و نتوانند خود را به‌صورت یک اقلیت صالح در برابر اکثریت ناسـالم حفظ کنند و هم‌رنگ جماعت نشـدن را موجب رسـوایی بدانند. تنها چیزی که می‌تواند در آنها امید بدمد و به مقاومت و خویشتنداری دعوت کند و نگذارد در محیط فاسد حل شوند امید به اصلاح نهایی است. تنها در این صورت است که آنها دست از تلاش و کوشـش برای حفظ پاکی خویش و اصـلاح دیگران برنخواهند داشـت. به‌همین‌دلیل امید را می‌توان عامل مؤثر تربیتی در مورد افراد فاسد دانست. همچنین افراد صالحی که در محیط‌های فاسد گرفتار هستند، بدون امید نمی‌توانند خویشتن خویش را حفظ کنند.

۷. آثار اجتماعی انتظار

اجتماع جدای از پی‌آمدهای فردی آن نیسـت؛ زیرا اجتماع از افراد شـکل می‌گیرد و هرچه آثار فردی بیشـتر و کارآمدتر باشـد تأثیرش در جامعه و نهادهای اجتماعی جلوه فزون‌تری خواهد داشت. شاید بتوان گفت که پی‌آمد اجتماعی انتظار، در گروی تحقق پی‌آمد فردی آن است.

۷ـ۱. سلامت اخلاقی جامعه

از نظر تربیتی و اخلاقی، فرد سالم زمینه‌ساز جامعه سالم و جامعه سالم، عامل تداوم و بقای فرد سـالم اسـت و این دو در تعامل با یکدیگرند. بنابراین، نوعی التزام منطقی میان سـلامت اخلاقی فرد و سلامت اخلاقی جامعه وجود دارد. گفتنی ست که منظور از واژه سلامت، مصونیت دین در سطح فرد و جامعه است. مصونیت دین در پرتو تقوا امکان‌پذیر است. همان عاملی که عمل به آن یکی از مهمترین وظایف شیعیان و پیروان امام عصر عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف در زمان غیبت است (بنی‌هاشمی، ۱۳۷۹، ص۳۱۰)؛ زیرا آن حضرت معنای تقواست و انتظار منطقی آن است که منتظرانش نیز نوعی سنخیت نسبی با ایشان داشته باشند تا در اظهار محبت و ارادت آنان به آن حضرت، نشانه‌ای از

صـداقت مشـاهده شـود. ازسـوی‌دیگر در رأس فرمایش‌های معصـومین علیهم‌السلام سـفارش به تقوا به‌چشم می‌خورد: «قسم به خدا، شما بر دین خدا و فرشتگان او هستید، پس ما را نسبت به این امر (دینداری خودتان) به‌وسیله ورع و اجتهاد یاری کنید» (حرعاملی، ۱۳۶۷، ۲۴۷/۱۵).

ایشـان در سـفارش دیگری می‌افزاید: «بر شـماسـت رعایت کردن ورع، به‌درسـتی که ورع، آن دینی اسـت که ما ملتزم به آن هسـتیم و خدا را به‌وسـیله آن بندگی می‌کنیم و همین را از اهل ولایت و محبت خود انتظار داریم. ما را به‌خاطر شـفاعت کردن به سـختی و زحمت نیندازید». (حرعاملی، ۱۳۸۶، ص۲۴۸) سـیری کوتاه در حالات و زندگی نواب خاص آن حضـرت بیانگر این واقعیت اسـت که همه آن بزرگواران، اهل تقوا و پرهیزکاری بودند و یگانه زمان خویش. گذری بر زندگی‌نامه افراد سـعادتمندی که در دوران غیبت به دیدار آن حضـرت مشـرف شـده‌اند مؤید همین معناسـت که آنان نیز در خصـیصـه تقوا و پاکی نیت از بهترین‌های دوران خود بوده‌اند. علاوه‌بر اینها در حدیثی از امام حسـن عسـکری علیه‌السلام آمده اسـت: «هر کدام از فقها (مراجع تقلید) کـه نگـه‌دارنـده نفس خود و حـافظ دین خود و مخـالف هوی و هوس خود و مطیع فرمـان پروردگارش باشـد بر عوام اسـت که از وی تقلید کنند» (حرعاملی، ۱۳۸۶، ۱۳۱/۲۷). در این فرمایش حضرت مشاهده می‌شود که یکی از شـرایط مرجعیت، خویشـتنداری، صـیانت نفس و پرهیز از تبعیت هوای نفس یا تقوای الهی‌ست.

براساس این مقدمات، ورع، تقوا و خویشتنداری در بحث انتظار آن حضرت و ارادت صادقانه به ایشان نقش محوری دارد؛ یعنی منتظران حقیقی، خصیصه تقوا را دارند و نیز پدیده انتظار در فرد و جامعه منتظر به‌گونه‌ای منطقی، تقوا می‌آفریند و فرد و جامعه هر دو را به‌جانب سـلامت اخلاقی سـوق می‌دهد. چنین نتیجه‌ای را می‌توان به‌شـکل زیر صـورت‌بندی منطقی بخشـید: «منتظر حقیقی، نیک می‌داند که محبت به امام عصـر عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف شـرط لازم اسـت، ولی شـرط کافی، تبعیت و جلب رضایت آن حضرت است و جلب رضایت ایشان، تحقق خواسته‌های آن بزرگوار از جمله: رعایت تقوای الهی‌ست. بنابراین، به‌میزان عشق و ارادت خویش به آن عزیز در رشد و تقوا و خویشـتنداری می‌کوشـد. ازاین‌رو انسـان منتظر، انسـانی اسـت متخلق که صـفت تقوا در اوج

صفات دیگر وی جای گرفته است. او همچنین با درک مسئولیت اجتماعی، نسبت به اصلاح جامعه در حد توان خود تلاش می‌کند و هرگز تسلیم یأس و روزمرگی نمی‌شود. توضیح این مطلب ضروری است که منتظر حقیقی، انحرافات اجتماعی را تحمل نمی‌کند و بر ضد آن می‌شورد. کلام پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله مؤید همین معناست: «هرکس از شما که کار زشتی را (در جامعه) دید قطعاً با عمل خود به آن اعتراض کند و اگر قدرت آن را ندارد با زبان خود به آن اعتراض کند و اگر قدرت آن را ندارد با قلب خود به آن اعتراض نماید؛ (یعنی نسبت به آن بی‌اعتنایی کند) و این (کراهت و اعتراض قبلی) پایین‌ترین درجه ایمان است» (حر عاملی، ۱۳۸۶، ۱۳۴/۱۶). خانواده نیز که واحد بنیادین جامعه است در زمان انتظار در معرض تحولی اساسی واقع می‌شود؛ زیرا افراد خانواده منتظر سعی در ایجاد و بهبود یک نظام متعادل و بالنده دارند و روابطشان برمبنای درک و شناخت حقوق متقابل فرد و خانواده تنظیم می‌شود. بدیهی‌ست در چنین محیطی، عشق، محبت، صمیمیت و تفاهم حاکم است و چنین خانواده‌هایی توانایی ایجاد جامعه‌ای سالم و صالح را خواهند داشت (شرفی، ۱۳۸۲، ص۳۰).

۷ – ۲. امیدواری

در جامعه منتظر، همه افراد آن امیدوار و از هرگونه عوامل ناامیدی دورند؛ زیرا مهدویت یعنی، نگاه روشن به آینده، پس تاریکی از دل ها رخت برمی‌بندد و این بزرگ‌ترین ارمغان اجتماعی انتظار است. جوامعی که به وعده الهی امیدوار باشند با توجه به پایان‌ناپذیری امید الهی، ناکام نمی‌شوند و به موفقیت و کام‌یابی دست می‌یابند.

۷ – ۳. حرکت و پویایی

حرکت، ره‌آورد طبیعی انتظار است و با امید به آینده، حرکت به سمت مطلوب شکل می‌گیرد؛ زیرا امید چنان نیرویی به کالبد اجتماع می‌بخشد که نمی‌تواند درجا بایستد، مگر آنکه گرفتار آفت انتظار منفی شود. ثمره این حرکت می‌تواند دعوت مردم به امر به معروف و نهی از منکر، دعوت به‌سوی خدا، آماده‌سازی زمینه ظهور امام عصر عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف، برپایی دولت جهانی او و ایجاد

آمادگی‌های بینشی، ایمانی و تشکیلاتی و ایجاد توانایی در نسل مؤمنانی باشد که برای یاری امام و برای زمینه‌سازی ظهورش قیام می‌کنند.

۷ – ۴. بصیرت و آگاهی عمومی

یکی دیگر از آثار انتظار، بصیرت و آگاهی عمومی‌ست. همان‌گونه که انتظار موجب بصیرت فردی است باعث بصیرت عمومی نیز خواهد بود؛ زیرا از ویژگی‌های یاران امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف و منتظرین آن حضرت، بالا بردن سطح معرفت و شناخت نسبت به اجزای مختلف دین در حوزه‌های گوناگون اعتقادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و... است؛ یعنی فردی می‌تواند ادعای پیروی از امام عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف را داشته باشد و در مسیر ایشان حرکت کند و از منتظرین به‌حساب آید که بصیرت و آگاهی داشته باشد. این امر وقتی عمومی شد، بی‌شک فراگیری آن در میان معتقدین به امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف و منتظرین ایشان موجب بالا رفتن سطح آگاهی و معرفت عمومی می‌شود و زمینه را برای ظهور آسان می‌کند. نکته مهم این است که این یاران به‌تدریج در جامعه قبل از ظهور یعنی، جامعه منتظر تربیت شده‌اند و خود از منتظرین هستند، پس جامعه منتطر چنان ظرفیتی دارد که توانسته چنین افرادی را پرورش دهد و آنها را تربیت کند. بنابراین، جامعه منتظر، جامعه آگاه و بصیر خواهد بود.

۷ – ۵. استقامت و اقتدار اجتماعی

یکی دیگر از آثار اعتقاد به ظهور امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف و در انتظار آن حضرت به‌سربردن، ایجاد روح استقامت و پایداری در مقابل سختی‌ها، نابسامانی‌ها و تحقق اقتدار اجتماعی‌ست؛ زیرا جامعه‌ای که معیارها و موازین دینی را در دستور کار خود قرار داده باشد و با ضوابط انتظار به تربیت افراد پرداخته باشد با اقتدا به دستورات دینی و اولیای دین، اقتدار خاصی خواهد داشت. یاران ویژه امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف که در چنین فضایی تربیت شده‌اند اقتدار و قوت قلبی بالایی دارند و از این نظر ممتاز هستند.

۷ ـ ۶. گسترش معنویت در جامعه

یکی دیگر از آثار اعتقاد به امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف و ظهور ایشـان، فراگیری و گسـترش معنویت در جامعه است؛ زیرا گسترش باورمندی باعث ظهور و فراگیری ایده انتظار می‌شود تا باورمندان به این اعتقاد درصدد خودسازی و تهذیب نفس بر آیند. این امر باعث می‌شود تا افراد از پوسته و لایه‌های روئین این اعتقاد گذر کرده و به عمق و مغز آن برسند و به آن بیاندیشند و زندگی خود را براساس آن سامان دهند و از این راه به ایجاد و فراهم آمدن زمینه‌های گسترش معنویت و تقویت آن در جامعه کمک می‌کنند؛ زیرا مردمی که با یاد امام عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف زندگی خود را سروسامان می‌دهند و در انتظار ظهور مبارک وی روز و شب می‌گذرانند سعی بر کسب رضایت ایشان خواهند داشت و براساس معیارهای مورد قبول وی حرکت می‌کنند.

۸. نتیجه‌گیری

انتظار حضرت امام مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف از مسائل مهم در فلسفه عالی تشیع و از حقایق معارف اهل بیت علیهم‌السلام بوده که همواره مورد توجه منتظران حضرت بوده است. انتظار در ماهیت خود، منتظر را متوجه پیشوای بزرگی می‌کند که خلیفه خدا در زمین و با قدرت بی‌زوال و پاینده است و با قیام و اقدام او اوضاع جهان دگرگون شده، عدل و قسط در زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها پیاده می‌شود و از زلال ناب معنویت او، جان تشنگان معرفت سیراب می‌گردد؛ تشنگانی که بار سنگین تکلیف انسانی انتظار را در فراق او بر دوش دارند. انتظار در اعتقاد تشیع، محتوایی اصلاح‌گر، تحرك‌آفرین و تعهدآوری دارد که عالی‌ترین نوع بندگی حق‌تعالی و برترین عمل و نیکوترین تلاش و جنبش را به‌نمایش می‌گذارد. منتظر واقعی از رفتار اصلاحی و گسترش پاکی و بازداشتن جامعه از پلیدی بی‌خبر نیست، دست روی دست نمی‌گذارد تا یك‌سره تسلیم گناه، فساد و بی‌عدالتی شود. او انسانی قائم است و در حال جنبش، تلاش و به فکر اصلاح خود و دیگران است.

فهرست منابع

* قرآن کریم (۱۳۸۷). مترجم: مکارم شیرازی، ناصر. قم: مدرسه الامام علی بن ابیطالب علیه‌السلام.
* نهج‌البلاغه (۱۳۷۹). مترجم: دشتی، محمد. قم: نشر مشهور.
۱. اربلی، علی‌بن عیسی (۱۳۹۳). کشف الغمه فی معرفه الائمه. تهران: نور محبت.
۲. الافریقی المصری، ابی الفضل جمال‌الدین محمدبن مکرم‌بن منظور (۱۳۷۵). لسان العرب. بیروت: داربیروت.
۳. بنی هاشمی، سید محمد (۱۳۷۹). معرفت امام عصر عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف. تهران: نیک معارف.
۴. ترمذی، ابوعیسی محمد (۱۴۱۹). سنن ترمذی. قم: دارالحدیث.
۵. جوهری، اسماعیل‌بن حماد (۱۴۰۴). الصحاح. بیروت: دارالعلم للملایین.
۶. حائری شیرازی، محی‌الدین (۱۳۷۶). آثار تربیتی انتظار. فصلنامه موعود. شماره ۶، ۲۰-۲۵
۷. حرانی، حسین‌بن علی‌بن شعبه (۱۳۸۳). تحف العقول. قم: مؤسسه علمی-فرهنگی دارالحدیث.
۸. حسینی البحرانی، هاشم (۱۳۷۵). البرهان فی تفسیر القرآن. قم: بنیاد بعثت.
۹. حویزی، عبد علی‌بن جمعه (۱۳۸۲). تفسیر نور الثقلین. قم: دارالتفسیر.
۱۰. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). لغت‌نامه. تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
۱۱. راغب اصفهانی، حسین‌بن محمد (۱۳۷۴). مفردات الفاظ قرآن. دمشق: دارالقلم.
۱۲. رضوان، حیدر (۱۳۸۵). آثار تربیتی انتظار ظهور حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف. قم: دانشگاه جامعه‌المصطفی العالمیه.
۱۳. سجستانی، ابی داود (۱۳۹۷). سنن ابی داود. کردستان: سروچ.
۱۴. سیدبن طاوس، علی‌بن موسی (۱۳۷۶). اقبال الاعمال. قم: دارالحجه.
۱۵. شرفی، محمدرضا (۱۳۸۲). مقدمه‌ای بر آثار تربیتی و روان‌شناختی انتظار. نشریه علمی-پژوهشی موعود. شماره ۳۸، ۳۰-۴۵.
۱۶. شریفی، مرضیه (۱۳۹۸). آثار تربیتی انتظار در عصر غیبت. گفتمان مهدویت. شماره چهارم، ۱۵-۱۴. قم: موسسه فرهنگی انتظار نور.
۱۷. شفیعی سروستانی، ابراهیم (۱۳۸۲). انسان موجود منتظر. نشریه موعود. شماره ۳۸، ۲۰-۳۵.
۱۸. شولتز، دوآن (۱۳۸۵). روان‌شناسی کمال. تهران: پیکان.
۱۹. شیخ حرعاملی، محمدبن حسن (۱۳۸۶). وسایل الشیعه. تهران: کتابچی.
۲۰. شیخ صدوق، محمدبن علی‌بن بابویه (۱۳۹۵). کمال الدین و تمام النعمه. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۲۱. شیخ صدوق، محمدبن علی‌بن بابویه (۱۴۳۱). عیون اخبار الرضا. قم: مؤسسه آل البیت.
۲۲. شیخ طوسی، محمدبن حسن (۱۳۷۰). الغیبه. قم: مؤسسه معارف اسلامی.
۲۳. شیخ کلینی، محمدبن یعقوب (۱۳۲۵). کافی. قم: مؤسسه علمی-فرهنگی دارالحدیث.
۲۴. صادقی، سوسن (۱۳۹۸). آثار و پیامدهای انتظار در زندگی شیعیان با رویکرد حدیثی. قم: دانشگاه قم.
۲۵. صفار، محمدبن حسن (۱۳۹۷). بصائرالدرجات. قم: بقیه الله.
۲۶. طبرسی، ابوعلی الفضل‌بن الحسن (۱۴۱۲). مجمع البیان. بیروت: دارالمعرفه.
۲۷. طبرسی، احمدبن علی (۱۳۹۳). احتجاج. تهران: برگا.
۲۸. فرانکل، ویکتورامیل (۱۳۹۳). انسان در جست‌وجوی معنا. تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
۲۹. فراهیدی، خلیل‌بن محمد (۱۳۶۷). کتاب العین. بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
۳۰. قرائتی، محسن (۱۳۸۷). تفسیر نور. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.

۳۱. قرشی، سید علی اکبر (۱۳۷۷). تفسیر احسن الحدیث. تهران: بنیاد بعثت.
۳۲. قمی، عباس (۱۳۸۶). مفاتیح الجنان. قم: انتشارات بنی الزهرا.
۳۳. قمی، علی بن ابراهیم (۱۳۶۳). تفسیر قمی. قم: دارالکتاب.
۳۴. کشی، محمدبن عمر (۱۳۸۵). رجال کشی. قم: مؤسسه فرهنگی دارالحدیث.
۳۵. مجلسی، محمدباقر (۱۳۸۶). بحارالانوار. تهران: کتابچی.
۳۶. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۵۳). تفسیر نمونه. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۳۷. موسوی اصفهانی، سید محمدتقی (۱۳۸۳). مکیال المکارم. اصفهان: مهر قائم.
۳۸. نعمانی، محمدبن ابراهیم (۱۳۹۷). غیبت نعمانی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۳۹. نیشابوری، محمدبن احمد (۱۳۹۴). روضه الواعظین. قم: آبانه.